

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК КРИМІНАЛЬНОЇ РЕЄСТРАЦІЇ

Інститут повітряного і космічного права НАУ, E-mail: justitia@nau.edu.ua

Стаття присвячена історії зародження та розвитку кримінальної реєстрації в цілому в світі та в Україні зокрема. Аналізуються основні історичні етапи та наукові основи кримінальної реєстрації. Розкривається зміст перших криміналістичних класифікацій, стосовно реєстрації об'єктів та наводиться перелік вчених, котрі зробили свій внесок в їх подальший розвиток.

У боротьбі із злочинністю суттєву роль грає інформація, яка характеризує певні аспекти події злочину, невідомих злочинців, котрі його скоїли та зникли з місця події, а також осіб, які могли скоїти цей злочин. Накопичення і використання такої інформації в інтересах правосуддя здійснюється головним чином в рамках кримінальної реєстрації, яка в своєму розвитку пройшла ряд етапів, кожний з яких мав свої особливості відносно формам, об'єктам, способам, завданням і цілям реєстрації.

На ранньому етапі (перші відомості про реєстрацію злочинців, які дійшли до нашого часу, відносяться до XIII століття) характерною рисою було каліцтво та таврування. Прикладом цього є договір, укладений в 1270 році між древнім Новгородом і німецьким містом Готландом, який передбачав, що: «... вор вещи ценой свыше полугривни наказывается розгами и клейменем в щеку» Також одна з статей Двинської грамоти 1328 року вказувала: «... пятнати на щеках, а в летие писати-вор»[2, с.9].

Така форма реєстрації проіснувала на Русі до судової реформи 1864 року. На протязі цього періоду було видано низку указів, які передбачали каліцтво і таврування [2, с.9-10. Особливо широко використовувалося таврування за часи правління Петра I та Катерини II, коли удосконалювалась сама техніка таврування і таврування проводять диференційовано в залежності від виду злочину. Наприклад, убивці ставили на лобі тавро у виді букви «У», каторжнику – «Кат» і т.д. Використання такої форми реєстрації злочинів знаходить своє відображення і в художній літературі. Так, наприклад, О.С. Пушкін в «Капитанской дочке» описує як комендант Белодогородської фортеці Миронов І.К. спіймавши башкира, у якого не було ні носа, ні вух і голова поголена: «...Эхе! – сказал комендант, узнав по страшным его приметам одного из бунтовщиков, наказанных в 1741 году. – Да, ты, видно, старый волк, побывал в наших капканах. Ты, знать, не впервой уже бунтуешь, коли у тебя так гладко выстрогана башка...».

Кримінальна реєстрація на даному етапі свого

розвитку переслідувала декілька цілей, а саме:

а) кару за скоєний злочин;

б) реєстрацію злочинця;

в) реєстрацію роду злочину.

Після судової реформи 1864 року, в Росії, за прикладом Європейських країн, почала використовуватися кримінальна реєстрація в письмовій формі, де фіксувались дані про колишню судимість злочинця. Цим питанням, починаючи з 1870 року, займалось міністерство юстиції, яке почало видавати «Ведомости справок о судимости», які розсилаються у всі судові місця та судовим слідчим.

Аналізуючи практику використання такої форми реєстрації, яка безумовно була більш гуманнішою відносно з попередньою, можна зазначити наступні недоліки:

1) «Ведомости справок о судимости» призначались лише для встановлення колишньої судимості і по всій природі не могли служити для ідентифікації злочинця. Більш того, користування такими відомостями було можливим лише тоді, коли обвинувачений не приховував свою особистість або коли дані про особу можна було установити іншим шляхом.

2) Ці відомості не були повними, оскільки в них були зазначені особи, засуджені до тюремного ув'язнення. Особи, які засуджені за дрібні злочини, до яких застосовувалося покарання у вигляді арешту чи грошового штрафу, в ці відомості не заносились.

В цей час в Європі вченими-криміналістами здійснювались кроки стосовно створення наукового підходу до системи реєстрації.

Перші спроби в цьому напрямленні зробив Бельгійський вчений Адольф Кетле, який за основу взяв анатомічні розміри людського тіла. А.Кетле стверджував, що не існує двох однакових людей з абсолютно однаковою будовою тіла, навіть за зростом однакові зустрічаються у співвідношенні 1:4 [1, с.12-15].

В 1860 році директор Лувеської в'язниці Стивенс (Бельгія) спробував на практиці використати вчення А.Кетле до вирішення задачі виявлення серед ув'язнених осіб, які переховувались під

фальшивим ім'ям та прізвиськом. Для цієї цілі він пропонував вимірювати їх зріст, об'єм грудей, розмір вух, стопи і об'єм голови. Всі свої виміри Стивенс заносив до реєстраційної карти. Однак системи реєстрації і класифікації цих карт Стивенс не створив і його дії носили експериментальний характер. Не дивлячись на це, вчення А Кетле та експерименти Стивенсона поклали фундамент наукової системи кримінальної реєстрації у формі антропометрії.

Одним з перших, котрий вніс великий внесок в подальший розвиток антропометрії, був видатний французький криміналіст свого часу Альфонс Бертільон. В 1879 році А. Бертільон зробив і запропонував для практики свою систему реєстрації злочинців. Нововведенням цієї системи були ретельно розроблені правила виміру відповідних частин тіла людини.

Результати таких вимірів заносились на спеціальну антропометричну карту, туди також заносились і відомості, які стосуються реєструємої особи.

В якості таких частин тіла А. Бертільоном пропонувалось вимірювати:

- а) загальний вимір (зріст), ширина втянутих горизонтально рук і висота сидячи;
- б) вимір голови (довжина) і ширина голови, довжина і ширина правого вуха;
- в) вимір окремих частин тіла (довжина середнього пальця і мізинця лівої руки, довжина ступні лівої ноги і лівого ліктя). Крім цього в антропометричну карту поміщалась фотографія реєструемого, а також заносились дані про профіль носа по виступу носової перегородки, колір радужної оболонки лівого ока та особливі прикмети на тілі (татуювання, шрами, бородавки, тощо. В обґрунтуванні своєї системи реєстрації А.Бертільон виходив з положення про те, що, по-перше, людський скелет після 20 років практично не змінюється в своїх розмірах, по-друге, розміри скелета кожної людини являються індивідуальними і, по-третє, всі виміри, за його думкою, можна провести легко та точно.

Разом з тим, створена А.Бертільоном антропометрія не дозволяла ідентифікувати розшукуєму особу на відстані. Ці обставини спонукали його зайнятись удосконаленням способу опису прикмет і фотографування затриманих осіб, в результаті чого в 1885 році він запропонував системи, які назвав «словесним портретом» і «сигналітичною фотографією».

Суть нововведення полягала в тому, що А.Бертільоном були розроблені суворі правила опису деталей людського обличчя і фотографування. Обидва ці доповнення, «словесний порт-

рет» і «сигналітична фотографія», використовувались одночасно і для реєстрації злочинців і в оперативно-розшуковій роботі для впізнання на відстані осіб, які розшукуються [3, с.8].

Все дало підстави для того, що в 1882 році Паризька префектура запровадила в порядку експерименту систему, запропоновану А. Бертільоном, а в 1885 році він вперше ознайомив вчених і практиків зі своєю системою на Третньому Міжнародному пенітенціарному конгресі в Римі. Таким чином, вперше в історії кримінальної реєстрації, була створена певна система, заснована на наукових підставах, яка дозволяла ідентифікувати злочинця, якщо він раніше був зареєстрований, а також за допомогою «словесного портрета» впізнати його на відстані.

Цікаво зазначити, що брат А Бертільона, Жорж Бертільон зробив систему «заочного» отримання даних, характеризуючи розміри тіла людини по одягу, який вони носять, взуття і головному убору. Дослідження Жоржа Бертільона свідчать, що антропометричні виміри людини дають можливість визначити розміри кожної частини його одягу. Так, наприклад, за зручним на носі взуттям можливо вирахувати антропометричні виміри з точністю до 7 мм.

Для того, щоб використовувати подібні виміри на практиці, Жорж Бертільон розробив таблиці, котрі дозволяли по капелюху встановити розмір голови, по штанам довжину ніг і т.д.

Пройшло 10 років і антропология отримала міжнародне визнання. Четвертий Міжнародний конгрес, який відбувся в 1895 році, прийняв з цього приводу резолюцію.

Не підлягає сумніву, що всі цивілізовані народи, пов'язані взаємною солідарністю, зацікавлені в тому, щоб злочинці, одного разу викриті, не змогли б заперечувати тотожності у випадку нового зіткнення з правосуддям у себе на батьківщині чи в інших країнах, а для цього необхідно щоб їх прикмети були відмічені самим точним чином.

Такий засіб, який дозволяє встановити тотожність особи, дійсно існує: колишній опис прикмет, недостатність якого стало легендою, замінився точним виміром. Злочинець може тікати, може назватись другим ім'ям, але суспільство, більш сильніше чим він, озброєне антропометричною картотекою, зможе взяти над ним верх і зруйнувати всі його хитрощі.

В Росії же антропометрія вперше була запроваджена в 1890 році і нараховувала 13 кабінетів, які були розташовані в містах Петербург, Москва, Іркутськ, Новгород, Ревель, Казань, Вологда, В'ятка, Одеса, Вітебськ, Ярославль, Хабаровськ, Владивосток.

І все ж таки, не дивлячись на деякий науковий підхід, антропометрія по відношенню до каліцтва і таврування, мала ряд недоліків. Найбільш суттєвим було суб'єктивне сприйняття під час опису і виміру деталей обличчя і тіла реєструємої особи, що в свою чергу приводило до середніх величин, а також надмірно дрібному опису реєструємих ознак.

Подальший розвиток кримінальної реєстрації на цьому етапі був спрямований на спрощення описування реєструємих ознак. В 1905 році з'явилась видатна на той час робота професора Лозанського університету Р.А. Рейсса «Словесний портрет. Впізнання та ототожнення особи за методом Альфонса Бертільона».

Р.А. Рейсс не тільки спростив «словесний портрет» А. Бертільона, а й зробив цифровий код, за допомогою якого можна було передати дані такого портрету на відстань по телеграфу. Цей цифровий код був важливий ще й тому, що, як зазначав сам Р.А. Рейсс: «...«Інтернаціональні шайки» всякого роду злочинців: крадії, громили, шулера, анархісти і т.д. при зручності на даний час шляхів сполучення організуються з різною швидкістю. При виїзді на «гастролю» по різних містах Європи поліції надзвичайно важко і часто неможливо слідкувати за їх злочинною діяльністю: використання вищезгаданого коду, по справам отримання швидких і точних довідок, може сприяти отриманню неоцінених послуг. Зрозуміло, що користь його дійсна там, де описування прикмет за «словесним портретом» отримало вже право громадянства.

Побажаємо же тим державам, котрі не запровадили у себе «словесного портрету», наслідувати приклад Франції, Швейцарії, Угорщини і т.д. й прийняти у себе чудовий та єдиний, на даний час, точний метод описування прикмет людини. «Точний метод», розроблений А. Рейссом, також мав свої недоліки, найбільш суттєвими з яких були суб'єктивізм та трудомісткість під час реєстрації особи. Необхідно був принципово якісний крок в розвитку кримінальної реєстрації. І таким кроком стало використання досягнень молоді на той час науки – дактилоскопії, фундаторами якої були молоді вчені М. Мальпігі, Е. Пуркіньє, В. Гершель, Г. Фулдс, Е. Генрі, Ф. Гальтон, І. Віндль, О. Кодічен, І. Вуцетич, Ж. Феро [1, с.16-22].

Однак рішення про запровадження в царській Росії було прийнято лише в 1906 році. Циркуляром уряду від 30 грудня 1906 року дактилоскопія запроваджувалась в Міністерстві юстиції, Головному тюремному управлінні і в політичному розшуку при Департаменті поліції.

З цього приводу відомий російський криміналіст Трегубов С.М. казав: «... Таким образом здесь повторилось обычное явление наших бюрократических порядков: делом регистрации преступников занимаются и Центральное управление Министерства юстиции, и Департамент полиции, и Главное тюремное управление, а между тем, одной регистрации всех осужденных не имеется. Каждое из этих управлений ведет дело по своей системе и для своих узковедомственных, а не общегосударственных целей. Сведения одного бюро не сообщаются другому, вследствие чего выяснить и установить личность преступника возможно лишь в том удачном случае, когда он в своем прошлом попадает под категорию тех осужденных или подозреваемых, которыми интересуется одно из регистрируемых ведомств».

Дактилоскопія в царській Росії запроваджувалась дуже повільно, антропометрія, як і раніше, займала головне положення, а дактилоскопія розглядалась як допоміжний метод.

Так, В.І. Лебедев в своїй книзі «Искусство раскрытия преступлений. Дактилоскопия» в 1909 році зазначав: «... Нельзя не прийти к заключению, что пальцевая форма (дактилоскопия) не является совершенно самостоятельным методом установления личности к регистрации, а есть нечто иное как улучшение или частичное усовершенствование того основного, естественно-научного метода регистрации и установки личности преступников, честь изобретения которого, а равно первого практического его применения в судебно-полицейских целях всецело принадлежит французскому исследователю и криминалисту-практику, глубоко-почитаемому учителю моему Альфонсу Бертильону». І далі: «... У нас в Петербургской и Московской сысской полициях до сих пор регистрация ведется исключительно при помощи измерений, дактилоскопия же входит лишь как дополнительная примета».

В цей час в Європі починають розробляти інші допоміжні системи, найбільш розповсюдженні з яких є:

- реєстрація злочинців по способу скоєння злочину. Дана система заснована на тому, що кожному злочинцю-професіоналу притаманні певні індивідуальні прийоми і навички, котрі використовуються ним постійно, механічно при скоєнні злочину.

Ця система враховує злочинців по ряду скоєних ними злочинів і по характеру чи способу їх скоєння. Вперше ця система була розроблена англійцем Етчерлі, а потім удосконалена американцем Фольмером:

- монодактилоскопічна система реєстрації. Суть

її полягає в тому, що відбитки кожного пальця реєструємої особи заносяться на окрему реєстраційну картку, і дактилоскопічна формула виводиться для кожного відбитка. Автором даної реєстрації вважають Г. Іоргенсен (Копенгаген), котрий розробив її в 1914 році;

- реєстрація невпізнаних трупів з ознаками насильницької смерті і осіб, зниклих безвісті;
- реєстрація по почерку. Ця система охоплює категорію злочинців, які скоюють злочини за допомогою письма;
- реєстрація злочинців за їх прізвиськами;
- реєстрація злочинців, які мають татування та фізичні особливості;
- реєстрація вкрадених речей, яка охоплює об'єкти, котрі мають певні індивідуальні ознаки, і цим самим відрізняє їх від подібних речей чи предметів [3, с.9-11].

Пропонувались також і інші системи обліку злочинців. Наприклад, по малюнку вен на кисті рук, або на лобі (веноскопія); по виміру і кольору оболонки очей (ретиноскопія), за станом зубів (донтометрія) і інші системи. Однак вони не знайшли широкого використання із-за недосконалості і підвищеної складності.

Після жовтня 1917 року питаннями кримінальної реєстрації в Україні почав займатись кримінальний розшук, служби якого були створені на початку 1920 року в усіх областях. На протязі 1920-1921 років Цент розшук Української республіки

В.И. Пашко

Становление и развитие криминальной регистрации.

Статья посвящена истории зарождения и развития криминальной регистрации в мире и в Украине. Анализируются основные исторические этапы и научные основы криминальной регистрации. Раскрывается содержание первых криминалистических классификаций относительно регистрации объектов и приводится перечень ученых, которые сделали свой взнос в их последующее развитие.

видає низку нормативних документів, які регламентують питання кримінальної реєстрації.

Аналізуючи ці документи, можна зазначити, що вперше в Україні створюється єдина дактилоскопічна система реєстрації. Ця система передбачала єдині правила техніки дактилоскопіювання, класифікації дактилокарт і складання додаткової дактилоскопічної формули (основна дактилоскопічна формула, залишалась без зміни по системі Ф. Гальтона – Е.Генрі).

Разом з тим, не дивлячись на беззаперечні переваги дактилоскопічної системи, ряд документів передбачав також реєстрацію злочинців по системі «словесного портрету» і антропометричним вимірам. Однак в кінці 1922 року антропометрія, як обов'язкова система реєстрації злочинців, була відмінена і реєстрація здійснювалась дактилоскопічним, фотографічним і алфавітним способом.

Література

1. Гончаренко В.И., Бергер В.Е. Криминалистика и криминалисты. – К.: Высш. шк., 1989. – 125с.
2. Данилевский Г. Дактилоскопия. – К.: ВУЦВК Радянське будівництво і право, 1934. – 46с.
3. Ищенко Е.П., Девиков Е.И. Уголовная регистрация: Учебн. пособие. – Омск: ОВШ МВД СССР, 1986. – 98с.